

Розділ 2. Теоретико-методологічні засади книгознавства, бібліотекознавства та архівознавства

Part 2. Theoretical and Methodological Foundations of Book Science, Library Science and Archival Science

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.061.03>

УДК [027.7]:004.77

Г. В. Салата

доктор історичних наук, доцент кафедри інформаційних технологій, факультет PR, журналістики та кібербезпеки, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ, Україна

sergeantaprodos.kpi.ua@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0002-2673-8463>

ТЕНДЕНЦІ І РОЗВИТОК БІБЛІОТЕК У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Розглянуто певні трансформації, що простежуються у функціонуванні бібліотек, та здійснено огляд причин, які цьому передують. Означено проблематику наявних способів опанування бібліотеками цифрового простору, зокрема за допомогою переведення паперових каталогів у цифровий формат, інтеграції різних видів літератури із бібліотечного фонду в е-простір. Наголошено на потребі проведення зовнішньої PR-кампанії, обґрунтовано потребу у формуванні стратегії іміджмейкінгу. Зазначено, що до переліку нових форматів, у яких може реалізуватись бібліотека, слід долучити створення власних зон для коворкінгу, організації літературних вечорів. Комерціалізація окремих проєктів дозволить залучити інвестиції для оптимізації технічного функціоналу і контенту вітчизняних бібліотек.

Ключові слова: *цифровізація, електронна бібліотека, іміджмейкінг, коворкінг, глобалізація, репозитарій.*

H. Salata

Doctor of Historical Sciences, associate professor of the Department of Information Technology, Faculty of PR, Journalism and Cybersecurity, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

TRENDS AND DEVELOPMENT OF LIBRARIES IN THE DIGITAL ENVIRONMENT

Problem statement. Rapid globalization and integration processes are significantly reflected in almost all spheres of human activity, including cultural and educational institutions that collect printed and handwritten materials. Currently, domestic libraries are at the stage of active translation of paper catalogs into digital format, integration of various types of literature from the library fund into e-space. The main keys to the success of the development of

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

cultural space are new standards of educational, cultural and leisure services, interesting creative projects, access to information technology and erudite employees.

Users need comfortable conditions, modern resource base, new services, advanced technologies. New standards are, first of all, renewed spaces, modern forms of work, interesting and useful for community members, paradigm shift in general.

In light of this, it is interesting to explore the features of library development in the digital space, highlighting their potential.

The methodology. The methodology consists in the application of theoretical methods (documentary analysis, analytical and synthetic information processing, comparison). The chosen methods contribute to the identification and more thorough study of general trends in image-making and external PR, and at the same time — to outline the problems that need to be addressed for the further successful operation of libraries in the digital space.

The results of the study are a comprehensive analysis of the formats of development of electronic and stationary libraries. The outlined ideas can form the basis of the concepts of library modernization at the municipal level and, accordingly, practical solutions.

The scientific topicality. In the process of development of information and communication technologies, digitization of most literary and documentary materials, prevalence (due to socio-economic conditions) of distance education, cyberspace is gradually being mastered by online libraries. This trend is typical of most institutions designed to preserve monuments of science and culture (including museums, galleries). Undoubtedly, this makes more accessible locations that are physically remote from the user, allows you to easily access the required amount of information and materials in which it is contained, as well as significantly saves time of the subject of the requested information. Digitalized libraries solve one of the global problems of modern society, which has no borders and barriers — the unimpeded use of the necessary materials by people with disabilities.

The practical significance. The practical significance of the work lies in the possibility of using some of its materials in teaching theoretical courses, lectures. In addition to the above, some of the proposed positions may form the basis of further research.

Keywords: *digitalization, electronic library, image making, coworking, globalization, repository.*

Актуальність теми. У процесі розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, оцифрування більшості літературних та документальних матеріалів, превалювання (зважаючи на соціально-економічні умови) дистанційної освіти віртуальний простір поступово опановують і online-бібліотеки. Означена тенденція характерна для більшості закладів, призначених для збереження пам'яток науки і культури (зокрема музеїв, галерей). Безперечно, це вступноє локації, фізично віддалені від користувача, дозволяє безперешкодно ознайомлюватися з необхідним обсягом інформації та матеріалами, у яких вона міститься, а також

суттєво економить час суб'єкта запитуваної інформації. Цифровізовані бібліотеки вирішують одну з глобальних проблем сучасного суспільства, що немає кордонів та меж — безперешкодне користування необхідними матеріалами людьми з інвалідністю.

Постановка проблеми. Слід зазначити, що тенденції розвитку бібліотек у цифровому середовищі невпинно змінюються, поступово опановуються і впроваджуються нехарактерні для бібліотечного формату методи взаємодії. Так, похід до бібліотеки — це певна традиція, що зберігає свої неписані канони, які мають мало чого спільного з переглядом каталогів у мережі Інтернет. Можна констатувати, що традиційне бібліотечне обслуговування принципово видозмінилося.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час дослідження обраної тематики нами опрацьовано праці О. Ю. Мар'їної, яка досліджувала теоретико-методологічні засади шляхів адаптації бібліотек до тенденцій цифрового простору (Мар'їна, 2018). О. З. Клименко та О. Л. Сокур аналізували практичні аспекти взаємодії між бібліотеками як такими, водночас окресливши способи інтеграції із закладами науки, освіти та культури (Клименко & Сокур, 2020). М. Іванова надала кількісну та якісну оцінку міжнародним науковим заходам, проведеним на базі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, дослідила їх тематику та кращий закордонний досвід в означеному сегменті (Іванова, 2021). Перелічені праці, більшою мірою, прикладні та висвітлюють тенденції, властиві для конкретних установ, водночас як наша розвідка покликана окреслити загальні особливості адаптації українських бібліотек на шляху до сталого розвитку.

Мета статті — дослідити способи модифікації бібліотечного обслуговування та його співвідношення із функціональними можливостями і перевагами цифрових технологій. Мета дозволяє сформулювати **завдання**, необхідні для її реалізації: зокрема ідентифікація нових амплуа, у яких здатні реалізуватися бібліотеки, які використовують цифрові технології; визначення ролі і значення іміджмейкінгу та PR-стратегій для сучасної бібліотеки; обґрунтування доцільності існування бібліотек як окремих установ у звичному режимі функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з ключових цілей бібліотечних новацій слід уважати безперервне й повноцінне задоволення культурних, інформаційних, освітніх потреб користувачів та підвищення рівня бібліотечно-бібліографічної діяльності. Питання цифровізації прямо та опосередковано означені в Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» (Кабінет Міністрів України,

2016), зокрема в частині формування електронного бібліотечно-інформаційного простору, створення повноцінного електронного каталогу бібліотек тощо.

Віртуальний простір бібліотек забезпечує безбар'єрний доступ до інформації та послуг, ефективний зворотний зв'язок (фідбек користувача), можливість участі у створенні актуального й затребуваного контенту. Це створює умови для розширення асортименту інформаційних та соціокультурних послуг, доступних бібліотеки. Водночас непропорційне зростання мережевого контенту бібліотек знижує його якісні показники, змінює ціннісно-сміслову орієнтацію, трансформує контент бібліотек у «простір» масової культури. Ми поділяємо думку О. Ю. Мар'їної, яка зазначає, що глобальна долученість бібліотек до процесів формування цифрового медіапростору потребує вирішення не лише технічних та комунікаційних, але й соціокультурних проблем, детермінованих самим фактом його формування (Мар'їна, 2018, с. 77).

З усієї структури віртуального бібліотечного середовища ми виокремлюємо чотири важливі складові, а саме вебсайт бібліотеки, каталог, репрезентований в електронній формі, літературні джерела та канали для ефективності й оперативної комунікації. Щодо останнього, то це можуть бути як менеджери (Facebook Messenger, Messenger Lite, WhatsApp, Telegram, Viber тощо), так і електронне e-mail-розсилання. Репрезентація переваг віртуального простору під час роботи в бібліотеці в offline-режимі відбувається за допомогою комп'ютерів, проєкторів, інших інформаційно-комунікаційних технологій. Аналіз функціонуючих вітчизняних та іноземних електронних бібліотек надає змоги виокремити деякі можливості, які здатні реалізувати мультимедійні ресурси:

- забезпечення користувача аудіосупроводом (музичний супровід, аудіогід по електронному каталогу);
- використання функції стоп-кадру, а також вирізок і фрагментів із кінострічок, ілюстрацій до всесвітньовідомих книг, product placement, відеозаписів як для задання функціонального параметру, так і для візуальної естетики;
- взаємодія з різними типами інформації, представленими, зокрема, у текстовому, звуковому, графічному, картографічному вигляді;
- можливість систематизації необхідної інформації, отриманої з ресурсу (самостійне формування вибірки);
- незалежна навігація в повному масиві інформації.

З позиції користувача, зручність у роботі з вебсайтом полягає у можливості швидко орієнтуватися в оновленнях репозитарію. Не останню роль у цьому відіграє і бібліографічний (тематичний) огляд літератури, що містить стислі дані про змістовне наповнення джерела.

Такою рубрикою активно користуються читачі Наукової бібліотеки Національного університету «Чернігівська політехніка», бібліотеки Бердянського державного педагогічного університету, бібліотеки Криворізького національного університету тощо. Додатково зазначимо, що локальні мережі університетських бібліотек надають доступ і до авторитетних та популярних реферативно-бібліографічних баз Scopus, ScienceDirect, Web of Science (Бруй та ін., 2020, с. 16). Наукометричний апарат кожного ресурсу систематизований за галузями знань з урахуванням специфіки досліджень. Праці, долучені до баз, вирізняються з-поміж представлених у мережі Інтернет передусім завдяки якісному показникові, що підтверджується їх індексацією, відповідно, цінність посилання в нових дослідженнях на праці авторів, статті яких опубліковані на означених ресурсах, є обґрунтованою вимогою сучасної наукової спільноти. Певною мірою це забезпечує реалізацію наукової діяльності бібліотеки. Безпосередньо самі працівники установи долучаються до онлайн-конференцій, квінтесенцію отриманої інформації з якої публікують на офіційному сайті.

Такі заходи доцільно розглядати і з позиції рекламування та популяризації бібліотек. Формувати позитивне емоційне й естетичне задоволення від роботи з літературними джерелами дозволяє іміджмейкінг. Ефективна реклама здатна підвищити попит на послуги, які надає конкретна бібліотека. Так, наприклад, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського не потребує додаткового зовнішнього PR, адже більшість цільової аудиторії обізнана про те, що вона становить головну всеукраїнську книгозбірню, візитною картою якої є неповторна архітектура приміщення, символічний екстер'єр. Більше того, багато популярних наукових заходів, а також телевізійні зйомки проводяться саме на цій локації. Не є винятком і роботи кліпмейкерів (південнокорейський гурт NCT, Paloma Faith та Zaun Malik із Великої Британії, ізраїльтянка Netta (Нетта Барзілай), вітчизняний гурт ONUKA). Як візуальний фон, на якому розгортаються події в сюжеті кліпу, виступає Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка (бібліотека КПІ) (зокрема, у роботах MONATIKa, Guma).

Що стосується бібліотек, розташованих у невеликих населених пунктах, то в цьому випадку одним із найдієвіших способів інтенсифікації їх авторитету стане проведення літературних вечорів, авторських читань поезії та прози. Досвід приватних київських бібліотек (BOtaN, Світло) засвідчує маркетингову ефективність проведених заходів. Можна сміливо практикувати формат лекторію, зокрема із онлайн-трансляцією. До прикладу, контркультурне медіа «Пломінь», освітня

платформа Plato's Cave обирають різні локації для проведення інформаційно-просвітницької роботи і водночас ведуть власний канал на YouTube. Предмет для обговорення може варіюватись залежно від вподобань аудиторії: історія, мистецтвознавство, географія, біологія, медицина, література тощо. Створення творчих просторів — це світовий тренд, у якому бібліотека невинно реалізує свою ключову функцію — пробуджує інтерес до самоосвіти.

Якщо простір бібліотеки дозволяє, бажано обдумати ідею створення на певній частині коворкінгу, як альтернативу офісу (Бояринова та ін., 2020, с. 18). Якщо детально вивчити потреби та інтереси питомої ваги потенційних відвідувачів, вдасться пробудити в них ініціативу не лише до формування нової локації, але і її подальшої популяризації, зокрема через соціальні мережі. Яскравим прикладом може бути креативний простір BELKA, створений як студентська ініціатива на базі Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка. Усю інформацію про заплановані заходи, а також результати їх проведення, популяризують у Facebook (Meta).

Окрім вітчизняного досвіду, вважаємо за доцільне апелювати до зарубіжних практик, які засвідчують, що успішне рішення багатьох проблем, які виникають на шляху переведення бібліотек в електронний формат, — вбачають у створенні консорціумів, тобто поєднанні різних фінансово-технологічних та ресурсних зусиль. Електронна бібліотека й каталоги як концептуальний об'єкт перебувають під пильним моніторингом Всесвітнього саміту з інформаційного суспільства та ЮНЕСКО. Консолідація зусиль таких гігантів освітньо-наукової діяльності, як Оксфордський, Мічиганський і Колумбійський університети, дозволила реалізувати проєкт Digital Finding Aids Server. Одночасний пошук в архівних матеріалах (зокрема за інформацією, заданою в блоці «опис»), а також у рукописних фондах значно полегшив обробку матеріалів як для користувачів, так і працівників бібліотек, архівів, музеїв, науково-дослідних установ.

Не можемо не відзначити досягнення в означеному сегменті 30 американських бібліотек (Каліфорнія). Ідеться про реалізацію проєкту INFORMINE, що забезпечив повномасштабний опис наявних баз даних та відповідних онлайн-бібліотечних каталогів, покажчиків, статей, електронних журналів і книг, списків розсилки. Якщо орієнтуватися на вдосконалену форму путівника, то, з нашої позиції, слід брати за основу Research Guide: Law. Штучний інтелект використовується для пошуку актуальної та достовірної інформації, вилучення бібліографічних метаданих, формування стандартних бібліографічних записів та бібліографічних списків, автоматичного поширення інформації

на запит користувачів, вибору ключових значень із масиву документів (Neshcheret, 2021, с. 33).

Водночас постає цілком логічне питання щодо джерел фінансування та практичної реалізації вищеперелічених ідей. Проблематика, дійсно, амбівалентна: з одного боку, упровадження ІТ-продуктів і цифрових рішень потребує кваліфікованого персоналу та відповідних видатків, з іншого — пошук джерел фінансування не має виходити за межі формату діяльності бібліотек. У зв'язку із зазначеним, окрім залучення допомоги меценатів, бібліотеки можуть здійснювати продаж електронних книг, рідкісних видань для e-reader. Часткова комерціалізація їх діяльності із належним контролем надасть змоги виручені з продажу фінанси залучити для розвитку стратегічно важливих напрямів, зумовлених потребами сучасності.

Створення та користування електронними бібліотеками реалізується за допомогою накопичення, зберігання, обліку та структурування електронної інформації в результаті організації навігації у всьому інформаційному просторі, що доступний в електронній бібліотеці; забезпечення ефективного доступу до неї будь-якої кількості користувачів через телекомунікаційні мережі, а також навчання користувачів. Для успішної роботи електронних бібліотек необхідно вирішити такі проблеми:

- технологічні (йдеться про питання опису електронних документів, а саме правила ідентифікації джерел, доповнення до формату бібліографічного запису, визначення рішень щодо присвоєння унікальних ідентифікаторів електронним документам; постановку на облік у бібліотеках електронних видань, створених та збережених на серверах сторонніх організацій; організацію довгострокової безпеки фондів електронних бібліотек);
- технічні — охоплюють методику переведення традиційних видань в електронну форму; перекладу оригінал-макетів видавництва у формат, прийнятий в електронних бібліотеках; методи запобігання несанкціонованому доступу до фондів електронних бібліотек; технологію зберігання електронних документів; розробку засобів контролю за доступом до електронних документів;
- правові — поширення авторського права на документи електронного формату; особливості застосування нормативно-правових актів, зокрема у випадку надання доступу до електронних документів.

Відповідно, перед науковою спільнотою постає важливе питання щодо обґрунтування доцільності існування бібліотек як окремих установ у звичному режимі функціонування. На нашу думку, електронні бібліотеки в жодному разі не слід сприймати як альтернативу ні тра-

диційним бібліотекам, ні технологіям автоматизації бібліотечних процесів. Для бібліотеки розвиток напряму електронного бібліотечного фонду означає передусім сканування та формування частини своєї колекції в електронному вигляді, її організацію та за допомогою цього — обслуговування локальних і віддалених користувачів (Таланчук, 2018). Електронні бібліотеки покликані суттєво розширити спектр послуг, які пропонують користувачам бібліотек створити новий якісний сервіс та розробити можливість електронної доставки документів. Електронні бібліотеки, як і традиційні, можуть бути універсальними й спеціалізованими, проте якщо в традиційній бібліотеці спеціалізація визначається лише підбором літератури, то в електронній — ще й додатковим набором програмних засобів, що дозволяють здійснювати ті чи інші маніпуляції з об'єктами зберігання.

Таким чином, можна стверджувати, що культурологічний потенціал сучасних бібліотек виходить за межі традиційного розуміння. Вони стають певним арт-простором, ареалом для проведення сміливих експериментів у різному просторовому вимірі, але ніяк не витісняючи бібліотеки у звичному їх форматі.

Висновки. Отже, зважаючи на вищевикладене, можемо констатувати, що бібліотеки поетапно відходять від ортодоксально-класичного формату позиціювання себе як установи, у якій зберігаються періодичні видання, література, інші інформаційні джерела. Вона стає одним із лідерів інформатизації, а ті результати, яких вдалося досягти вітчизняним та іноземним бібліотекам в останні роки, дозволяють робити лише оптимістичні прогнози. Відповідно, перспективи подальших наукових пошуків убачаємо в деталізації технологічних інновацій, які доцільно спрямувати на створення циклу наукоємних процесів опрацювання документальних масивів.

Список посилань

- Бояринова, О., Бруй, О., Лугова, Л., Сошинська, Я., & Шевченко, І. (Автори-укладачі). (2020). *Чотири простори бібліотеки: модель діяльності: практичний посібник*. ВГО Українська бібліотечна асоціація.
- Бруй, О., Кулик, Є., & Сербін, О. (Розробники). (2020). *Процес якісної інформаційної підтримки освіти та досліджень у бібліотеці університету: рекомендації для впровадження моделі*. Я. Сошинська (Ред.). ВГО Українська бібліотечна асоціація; Науково-технічна бібліотека КПІ ім. Ігоря Сікорського; Наукова бібліотека імені М. Максимовича Київського національного університету імені Т. Шевченка. УБА.
- Іванова, М. (2021). Наукові заходи в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: стан, тенденції. *Traektoriâ Nauki = Path of Science*. Vol. 7, № 8, с. 5001–5016.

- Клименко, О. З., & Сокур, О. Л. (2020). Взаємодія бібліотек Національної академії наук України. *Сучасні завдання та пріоритети діяльності бібліотек вищих навчальних закладів: шлях інновацій*. (С. 1–8).
- Мар'їна, О. Ю. (2018). *Бібліотеки України в цифровому медіапросторі: теоретико-методологічні засади розвитку* [Дисертація доктора наук із соціальних комунікацій, Харківська державна академія культури].
- Кабінет Міністрів України. (23.03.2016 № 219-р.). *Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України»*. Отримано Грудня 5, 2021 з <https://www.kmu.gov.ua/npras/248924865>
- Таланчук, О. Б. (2018). Електронні бібліотеки вищих навчальних закладів: проблеми та перспективи розвитку. *Наукова бібліотека Хмельницького національного університету*. Отримано Грудня 10, 2021 з http://lib.khnu.km.ua/about_library/naukova_robota/2008/tal_ele.html
- Тенденції розвитку медичних бібліотек України і виклики сучасного інформаційного суспільства (2021). *Матеріали ХХ ювілейної міжнародної науково-практичної конференції*. Наукова бібліотека Ужгородського національного університету.
- Neshcheret, M. Yu. (2021). Digital bibliography: The libraries in search of innovative bibliographic tools. *Scientific and Technical Libraries, 1 (7)*, 33–50. Отримано Грудня 10, 2021 з <https://doi.org/10.33186/1027-3689-2021-7-33-50>

References

- Brui, O., Kulyk, Ye., & Serbin, O. (Developers). (2020). *The process of quality information support of education and research in the university library: recommendations for the implementation of the model developers*. Ya. Soshynska (Ed.). NGO Ukrainian Library Association; Scientific and Technical Library of Ihor Sikorskyi KPI; M. Maksymovych Scientific Library, Taras Shevchenko Kyiv National University. UBA. [In Ukrainian].
- Ivanova, M. (2021). Scientific activities in V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine: status, trends. *Traektorія Nauki = Path of Science*. Vol. 7, No. 8, pp. 5001–5016. [In Ukrainian].
- Klymenko, O. Z., & Sokur, O. L. (2020) Interaction of libraries of the National Academy of Sciences of Ukraine. *Suchasni zavdannia ta priorytety diialnosti bibliotek vyshchyykh navchalnykh zakladiv: shliakh innovatsii*. (P. 1–8). [In Ukrainian].
- Maryina, O. Yu. (2018). *Libraries of Ukraine in the digital media space: theoretical and methodological principles of development*. [Theses of Doctor of Science in Social Communications, Kharkiv State Academy of Culture]. [In Ukrainian].
- Neshcheret, M. Yu. (2021). Digital bibliography: The libraries in search of innovative bibliographic tools. *Scientific and Technical Libraries, 1 (7)*, 33–50.

-
- Retrieved December 10, 2021, from <https://doi.org/10.33186/1027-3689-2021-7-33-50> [In English].
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (23.03.2016 No. 219-р.). *Strategy for the development of librarianship for the period up to 2025 "Qualitative changes in libraries to ensure sustainable development of Ukraine"*: Retrieved December 5, 2021 from <https://www.kmu.gov.ua/npas/248924865>. [In Ukrainian].
- Talanchuk, O. B. (2018). Electronic libraries of higher education: problems and prospects. *Scientific library of Khmelnytskyi National University*. Retrieved December 10, 2021 from http://lib.khnu.km.ua/about_library/naukova_robota/2008/tal_ele.html [In Ukrainian].
- The four spaces of the library: a model of activity: a practical guide (2020). O. Boyarynova, O. Bruy, L. Luhova, J. Soshynska, I. Shevchenko (Authors-compilers); Ukrainian Library Association. NGO Ukrainian Library Association. 104 p. [In Ukrainian].
- Trends in the development of medical libraries in Ukraine and the challenges of the modern information society (2021). *Materials of the XX International Scientific and Practical conference*. Scientific Library of Uzhhorod National University. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 18.01.2022